

XX əsrin bələsi - Deportasiya

O yerlərin adamları adət etmişdi, ya-zağzı selləmə yağış- ların nurunda dağlara tərəf bir köç qalxardı: ağappaq sürürlər, şahbaz atlar, üstü bağlı arabalar armudluqları, zoğallıqları addiya-addiya, çala-çuxur dağ yollarını üzüyuxarı dartinirdi. Haradansa, yuxarılardan, dolama yollardan, giney yamaclar- dan, dik yoxuşlardan kəpənək qanadıyla, səhər yeliyə çičək, yağış qarışq atır golirdi, boymu qotazlı atlar bu atrin havasına uçurdu, torpaq az qala çat verir, böyük bir gölünləpələri pul-pul yanırdu... Ora Vətən idi...

Vətən, sənə dönə bilsəydim...

Qərbi Azərbaycan həsratılı dünyasını dəyişənlərin xatirəsinə

Məmmədəli Məhərrəmov kolxoziçularla tarlada (Oxçoğlu, 1961)

Məmmədəli müəllim şagirdləri arasında (Güllübulaq, 1970-ci il)

Moskvada Qurultay nümayəndələri ilə (oturanlardan soldan marşal R.Y.Malinovski, Şəfiqə Məhərrəmov, marşal K.K.Rokossovski və b. 1966-ci il)

Vətən - qoynunda dünyaya göz açdığını, həvasını udub, suyunu içib, çörəyini yediñ, torpaqlarında ilk addımlarını atdıñ memlekətindir. Ondan hətta üç-beş gün belə ayrı düşmek bəzən çətin gəlir insana. Bəs, onu ömürlük itirmek necə? Bax, bunun ağrısını, acısını sözə ifadə etmək o anları yaşamaqdan da çatındır. Bunu Vətən, yurd, torpaq hasrəti çəkənlər yaxşı bilir. Bu acı bölünmək, parçalanmaq dərdindən de betərdir. Bəlkə de az xalq tapılar ki, onun taleyi barədə özgələr qərar verib, heysiyətine toxunulub, əzəlli-əbədi torpağından zorla qovulub. Tarixi torpağımız olan Qərbi Azərbaycan köçəri ermənilərin o yerləre ayaq basdırğı ilk gündən qan çanğına dönmüş, buranın əbədi sakınlarının ah-naləsi, göz yaşı əşk olmamışdı. Çünki zaman-zaman yurd-yuvalarından didərgin salınmışdır. Dünya bilmislerinin deportasiya adlandırdıqları bu faciəni yaşamamaq o yerlərin insanların alın yazısı idi sanki. Düşünlümüş şəkildə həyata keçirilən bu proses ötən əsrin sonlarında tam başa çatdı, "ağalar" dünyasının başbilənləri Azərbaycanın qərbini bütünlükle ermənilərə hədiyyə etdi. İri yük maşınlarına yığılıb üzü bəri göndərilən köç karvanları bu məmlekətin, yox elə bəlkə də dünyanın müxtəlif yerlərində özünə dayanacaq tapdı. Özlerin təzə yurd-yuva qurub yaşıdlar, dağların, Göycə gölünün, Arpa gölünün gözəlliynə, laleli, benövşəli çöllərinin, çəmənlerinin, torpağının etrinə, qoxusuna, bulaqlarının zümzüməsinə, çaylarının şiriltisina həsret-həsret. Yaşamadılar, bu cür yaşamağa məhkum edildi.

Deportasiya... Qarşısında yenice çapdan çıxmış bir kitab var: "Qərbi Azərbaycanın tanınmış ziyalıları". O yerlərin tanınmış ziyalılarından biri Məmmədəli Məhərrəmovun mürəkkəb, maraqlı, həm də acı bir həyat hekayəsi...

Deportasiyanın nə demək olduğunu yaxşı bilən, o acıları yaşamış Ulu Önderin: "Mən inanırım ki, bizim bölgədə her şey Azərbaycan xalqını xeyrinə dəyişəcək, xalqımız geləcəkdə mütləq we mütələq gedib öz gözel Göycə torpağını, doğma dağlarını, bulaqlarını, çaylarını, ata-babalarının qəbirlərini görəcəkdir. Mən bu-na heç şübhə etmirəm" fikirlərinin yaratdığı inan hissile kitabı verəqləyirəm...

Müəlliflərin Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin 2022-ci il dekabrın 24-də Qərbi Azərbaycan icmasının inzibati binasında bir qrup ziyalı ilə görüşündə tarixi və siyasi müstəvidə səsləndirdiyi fikirlərdən ruhlanaraq hazırladıqları kitab Məmmədəli Məhərrəmov və onun ailəsinin simasında bir ailənin, elin, mahalın, nehayət, bir xalqın faciəsi, soydaşlarımızın yaşadıqlarının ümumiləşdirilmiş tarixi salnaməsidir. Kitabda verilen tarixi torpaqlarımızın, qədim

türk adları, toponimlər, hidronimlər, oykonimlər, xəritələr, şahid ifadələri Prezidentin həmin görüşdə qeyd etdiyi kimi, sənədlər, sübutlar vasitəsilə Qərbi Azərbaycanın bizim ezelə torpaqlarımız olduğunun təsdiqidir həm də. 1923-cü ilin baharında, martın 16-da Qərbi Azərbaycanın Türkiye ilə həmsərhəd bölgəsi olan Şöreləy mahalının Güllübulaq kəndində dünyaya gəlmİŞİ Məmmədəli müəllim. Müəllim sözünü tesadüfi işlətmədik, axı yeddiyilik məktəbi elə qiymətlərlə bitirib eləçi şagird kimi məktəbdə saxlanılanda onun cəmi 14 yaşı vardi. "Savadsızlığın levi" dövründə iki il kənd sakinlərinə, oxuyub-yazmağı bacarmayan insanlara, özündən yaşlılar müəllimlik edirdi. Bu mesuliyyət, etimad onu daha da püxtələşdirmiş, yeniyetmenin qəlbində müəllimlik peşəsinə məhəbbətini daha da artırılmışdı.

1939-cu ilde İrəvan şəhərindəki Azərbaycan Pedaqoji Texnikumuna daxil olan Məmmədəli Məhərrəmov 1942-ci ilde, texnikumu bitirən il cəbhəye gönderilir. Ən qaynar nöqtələrde, evvelə Oryol ətrafında, sonra Kurskda döyüşlərde iştirak edir, dəfələrələr ölümle üz-üzə, göz-gözə gəlir. 1943-cü ilde ağır yaralandığı üçün tərxis olunur, doğma kəndinə dönür, 20 yaşı genc bütün varlığı ilə, böyük həvəsle müəllimlik peşəsinə davam etdirir. İllər sonra Məmmədəli müəllim mühərribə illərini xatirlayanda deyirdi: "Mən mühərribən qayıdagığımı heç inanıram, sağımda-solumda partlayan mermilər, snayper güllesinə tuş gələn cəbhə yoldaşlarım, hər gün onlarla ölüm hadisəsi məni sarsıtmışdı... Bəzən heyrətləndirdim; necə oldu ki, salamat qaldım? Hansısa qüvvə məni qoruyurdu..."

Bəli, özünün də dediyi kimi, saq qalmışdı ki, təyinatla kəndlərinə müəllim göndərilen İrəvanlı qızı, xan-bey nəslindən və məşhur Avşarlar sülaləsindən olan Şəfiqə xanımla ailə qurun, həmin idzivacdan bir-birindən ağıllı, bacarıqlı, istedadlı, xalqımız üçün gərkli 7 övlad dünyaya gələsində...

Məmmədəli müəllim 1944-cü ilde ailə qurur, 1945-ci ilde İrəvan Pedaqoji İnstitutunun Riyaziyyat fakültəsinə qəbul olur və ailəsile birlikdə İrəvana köçür, oxuya-oxuya müəllimliyini də davam etdirir. Ancaq... 1948-ci ilə Qərbi Azərbaycanın başının üzərinə yənə də qara buludlar almışdı. Ermənilərin çoxşaxəli fitnəkarlığını növbəti dalğası xalqımızın başının üstünü alanda SSRİ Nazırı Sovetinin "Kolxoziçuların və digər azərbaycanlı əhalinin Azərbaycan SSR-in Kür-Araz ovalığına köçürülməsilə əlaqədar tədbirlər haqqında" 1948-ci il 10 mart tarixli qərarına əsasən Ermənistanda yaşayan soydaşlarımız "mədəni şəkildə" deportasiya edildilər. Məmmədəli müəllimlər Ağdamın Əhmədəgali

kəndinə sığınmali oldular. Oxumaq, ali təhsil alımaq istəyi isə onu tərk etmirdi. Beləliklə, 1951-ci ilde o, Azərbaycan Dövlət Universitetinin (indiki BDU) Fizika-riyaziyyat fakültəsinə qəbul olundu və Güllübulaq kəndinin ilk orta ixtisas ve ali təhsil alanlarından biri oldu.

Qaçqınlıq hayatına alıssalar da, doğma yurd-aqıtmaq uğrunda mübarizə aparmağa başlayan Məmmədəli müəllim bütün vasitələrə əl atır, lazımi sənədləri toplayıb Ermənistən və SSRİ rehbərliyinə göndərir. Nəhayət, 1955-ci ilde gənc ailə üçüncü dəfə köç edərək Güllüçə kəndinə gəldi. Sən demə, onları bundan sonra daha üç dəfə Oxçoğlu, Güllübulağın və bir də Bakıya köçmək gözləyirmiş... O vaxtlarda artı bütün vəzifelərde ermənilər işləyir, azərbaycanlılar sixisdirilir. Məmmədəli müəllim bütün çətinliklərə, tezyiqlərə baxmayaq, məktəb direktoru, kolxoz sədri vəzifələrində uğurla çalışır. Oxçoğlu kənd məktəbinin direktoru işlədiyi illər (1957-1961) kənd camaatının, məktəb kollektivinin, şagirdlərin yaddaşında intibah dövrü kimi qalmışdı.

Rayon rehbərliyi bu bacarıqlı təşkilatçını bir qədər sonra kolxoz sədri vəzifəsinə irei çekmək istəyəndə Məmmədəli müəllim pedaqoji fealiyyətindən ayrılmak istəməmiş, lakin kənd camaatı yekdiliklə ona ses vermişdi. Fakt qarşısında qalan Məmmədəli müəllim kolxoza rehbərliyi qəbul etmiş, qisa müddətdə onu qabaqcılara sırasına çıxarmışdı.

1965-ci ilde tale onu yenidən Güllübulağın vəzifəsindən qəbul etdi və o çox sevdiyi pedaqoji fealiyyəti davam etdirməyə başladı.

Ermənilərin mərkəli siyaseti azərbaycanlıları tədricin sixisdirərək öz yurdlarından çıxarımaq üzərində qurulmuşdu. Ali təhsilə kənddən çıxır, Bakıda, Sumqayıtda, Gəncədə və başqa şəhərlərdə, hətta Rusiyada, Ukraynada məskunlaşırılar. Bu manfur planın neticəsində Güllübulaqda tədricen boşalırdı. Belə boşalan ocaqlardan biri də Məmmədəli müəllimin Güllübulağın gözel yerində tikilmiş yaraşlı evi idi... Övladları bir-bir Bakıya gedib orada məskunlaşdırıq, ata ürəyi həyəcanla döyüñür: "Bəs mənim çırğımı kim yandıracaq? Ev-əşiyim kim sahib duraq?" - deyə düşünür, bütün bu işlərin planlı şəkildə qəsdən qurulduğunu dərk edir, ürəkağırisi ilə qarşılıyır. Bax, belə narahat, həyəcanlı anıların birində həyat yoldaşına: "Şəfiqə xanım, dur, biz də gedək" - deyib Bakıya, övladlarının yanına yollanmışdı. Onda hələ 1976-ci il...

Sən demə, Qərbi Azərbaycandan olan soydaşlarını qarşida daha böyük faciə gözləyirmiş, bir elin, bütöv bir mahalın köç vərmış yəne. Vedinin, Göyçənin, Zəngəzurun, Ağbabanın, Şörəyelin, Pəmbəyin bağırina çalın-çarpaz dağlar çəkiləcəkmiş.

...Artıq bu köç o köçdən deyildi, insanlar sağ qalmaq, ölümdən qurtulmaq üçün qışın soyğunda, sazağında dağlardan üzən bəri axışırı ayaqyalın, başlaşıq, yarıçılpaq. Onda isə 1988-ci il idi. Bütün azərbaycanlılar, güllübulaqlılar da deportasiya ediləndə çoxları kimi Məmmədəli müəllim də çox sarsıldı, kövrək ürəyi tab getirmədi, "Vətən, sənə döñə bilsəydim" yanğısı ilə 1989-cu ilde 65 yaşında dünyasını dəyişdi...

Məmmədəli müəllim cəbhədən əli qayıtmışdı, bədəndən gəzdirdiyi qəlpə ona rahatlıq vermir, gecələr qıçalarının sizlitsindən yata bilmir, bütün ağrını içində çəkirdi. Nədənse şikayətənmək, kimise öz dərdinə şərık etmək onun təbiətinə yad idi. Övladlarını da belə tərbiyə etmisi.

O, xoşbəxt ata idi, çünki tanınmış övladları yetişdirmişdi: Abel, Adil, Fəridə, Alidə, Məhərrəm, Ramella, Rauf...

Deyirlər, insan öz sənətində işleyə-işləyə daşıda püxtələşir, inkişaf edir, o sənətin incəliklərinə dərindən yiyələnir. Ancaq bir həqiqət də var ki, insanın mayasında o sənətin zərrələri yoxdur, həmin adam kamıl müəllim, həkim, mühəndis... ola bilməz. Yaxşı pedaqoq olmaq üçün gərek anadan müəllim doğul Hasan. Məmmədəli müəllimi də, Şəfiqə xanımı da Tanrı elə bil bu müqəddəs peşə üçün yaratmışdı. Şəfiqə xanım yaxşı işinə görə 1961-ci ilde Moskvada qurultaya nümayəndə seçilmiş, orada çıxış etmiş, müxtəlif orden və medallardan təltif olmuş, 1973-cü ilə Əməkdar müəllim adına laylıq görülmüşdü. O, Ermənistən üzrə bu adı alan ilk və yeganə azərbaycanlı qadın idi.

Yaxşı insan cismanı yoxluğundan sonra xoş eməllərindən yaşayır. Məmmədəli müəllim və Şəfiqə xanım da xeyirxah işləri ilə xalqın yadında yaşayacaq, onların qərib, narahat ruhu əzəli torpaqlarımıza möhtəşəm qayıdışdan sonra əbədi rahatlıq tapacaq... Gün gələcək bıyanan üzü o yana bir köç döñəcək, qərib ruhlar sevinəcək...

Əger bir ailənin yaşıdlıları fonunda bir elin, mahalın faciəsindən xəbərdar olmaq istəyirsinə, onda Qərbi Azərbaycan icmasının tövsiyyəsi ilə çap edilən "Qərbi Azərbaycanın tanınmış ziyalıları" seriyasından olan "Məmmədəli Məhərrəmov" kitabını səbirlə, hövslə ilə vərəqləyib oxuyun, cünki öyrəniləcək, düşünləcək çox şeylər var!..

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".